

ความอ่อนน้อมถ่อมตนที่มีผลต่อความเป็นมงคลและความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต

Humility Effective to the Auspiciousness and Life Accomplishments

¹พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุลโย และ²บุญร่วม คำเมืองแสน

¹Phramaha Boonpasid Nathapunyo and ²Boonruam Khammuangsaen

^{1,2}คณะศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding Author's Email: boonpasid2537@gmail.com

Received: March 24, 2023; Revised: April 24, 2023; Accepted: April 25, 2023

บทคัดย่อ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ มิได้ใช้ชีวิตอยู่เพียงคนเดียวตามลำพัง ต้องทำกิจกรรมร่วมกัน และต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา แต่มนุษย์ในสังคมเหล่านั้นต่างมีชีวิต มีจิตวิญญาณ และมีความรู้สึกนึกคิดที่ต่างกันไป ด้วยเหตุนี้บางครั้งทำให้สังคมต้องเกิดปัญหา หรือเกิดความ สับสนวุ่นวายขึ้น เพราะขาดการเคารพกันในด้านความคิด และการกระทำของกันและกัน ซึ่งพระพุทธศาสนา ได้วางรูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมตามสถานภาพ และบทบาททางสังคมของบุคคลกลุ่มต่างๆ ตามหลักทศ 6 ซึ่งช่วยให้สังคมมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการมองเห็นคุณค่าและความสำคัญในการแสดงออกทั้งด้าน กาย วาจา และใจ ต่อบุคคลอื่นด้วยความเคารพ ถือเป็นรากฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกันของสังคม เพราะเป็น การสร้างความเป็นมงคล และเป็นบ่อเกิดแห่งความสมัคสมานสามัคคี รักใคร่ ประรณาสัตต่อกัน ทำให้ เจริญรุ่งเรืองในชีวิต ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นอย่างมากที่บุคคลในสังคม จะได้นำหลักธรรมสำคัญใน พระพุทธศาสนา ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน แม้มิใช่เป็นหลักธรรมที่ถือว่าสูงสุดใน พระพุทธศาสนา แต่ได้รับความยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุด เป็นหนึ่งในมงคลสูตร ดังพระพุทธพจน์ว่า ความ อ่อนน้อมถ่อมตน นี้เป็นมงคลอันสูงสุด เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ด้วยการ แสดงออกความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการกระทำที่บ่งบอกถึงสภาพจิตใจที่เข้มแข็ง ที่สามารถ ลดทิฐิมานะ ความแข็งกระด้าง ที่เป็นบ่อเกิดของการยกตัวเหนือผู้อื่นลงได้ ด้วยการฝึกฝนอบรมทางสติปัญญา และความประพฤติ เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงในชีวิตด้วย

คำสำคัญ: ความอ่อนน้อมถ่อมตน; มงคล; ความเจริญรุ่งเรือง

Abstract

Humans are social creatures that need to live together in groups, not living alone They have to do activities together and have to. depend on each other all the time. But

human beings in those societies Are different lives, souls, and different feelings. For this reason, society sometimes causes must be depending on more chaos because of the lack of respect for each other's thoughts and actions Buddhism has laid out a form of practice that is appropriate according to the situation And social roles of various groups of people according to the 6 directions, which helps human society have good relationships with each other. It is to see the value and importance of physical, verbal, and mental expressions toward others with respect. It is considered an important foundation for the coexistence of society because it is the source of solidarity, affection, and good wishes to each other for this reason, it is very necessary for people in society to adopt the important principles of Buddhism. To Apply in society and daily life although it is not the highest dharma in Buddhism but has been regarded as the most auspicious one in the auspicious formula as the Buddha said humility. This is the highest auspicious. It is a principle that promotes the development of the human mind to a higher level. with an expression of humility toward others. This is an action that indicates a strong mental state. that can be reduced the attitude hardness which is the origin of being lifted above others with intellectual training and conduct It is to create stability in life, both physically and mentally for oneself initially and continue to create peace in society

Keywords: Humility; Auspiciousness; accomplishments

บทนำ

ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่สำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคม เพราะการมีจิตใจที่ต้งาม และร่างกายเป็นเครื่องแสดงออกทางความประพฤติ ทำให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี เพราะการมีปรกติกราบไหว้ เป็นเรื่องที่สังคมไทยได้รับการหล่อหลอมมาอย่างยาวนาน กลายเป็นค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งในสังคมปัจจุบันจะต้องเคารพผู้ที่มีคุณวุฒิ หรือวัยวุฒิสูงกว่า เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนผ่านทางความคิด และพฤติกรรม ที่คนรุ่นเก่าต้องทำความเข้าใจ และยอมรับความคิดของคนรุ่นใหม่ให้ได้ เพราะนั่นคือสิ่งที่เราต้องเผชิญและอยู่กับมันในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะเห็นได้ในสังคมไทยในปัจจุบัน คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันและเลียนแบบพฤติกรรมบางอย่างจากชาวตะวันตก จึงทำให้การแสดงออกบางอย่างอาจขัดใจคนรุ่นเก่า เช่น ไม่ยกมือไหว้ผู้มีอายุกว่า หรือใช้คำพูดที่แสดงออกถึงความมั่นใจในตัวเองมากเกินไป จนทำให้ดูเหมือนอวดดี ไม่มีสัมมาคารวะ ทำให้บางครั้งไม่ได้รับความร่วมมือ หรือความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่แบบไม่รู้ตัว เพราะมองข้ามเรื่องเหล่านี้ไป ซึ่งแตกต่างจากผู้ที่ย่อมน้อมถ่อมตน เป็นคนที่มีลักษณะนิสัยไม่ชอบโอ้อวด วางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่งยโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูงและกดคนอื่นให้ต่ำ มีความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาลควรไม่ควร ซึ่งสังคมในปัจจุบันนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลทั้งด้านสังคม ประชากร เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม การเมือง และ

วัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงามเสื่อมถอยและประเพณีดั้งเดิมถูกบิดเบือน สังคมให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมมากยิ่งขึ้น การให้ความสำคัญกับศีลธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงามลดลง การดำรงชีวิตและความสัมพันธ์กับผู้อื่นลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัดในสังคมปัจจุบัน มุ่งหาแต่รายได้เพื่อสนองความต้องการบริโภค การช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดลง ความมีน้ำใจไมตรีน้อยลง แกร่งแย่ง เอาเปรียบกัน ขาดความสามัคคีไม่เคารพสิทธิผู้อื่น และขาดการยึดถือประโยชน์ส่วนรวม เอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ (ธีรพงษ์ มหาวิโร, 2555) หากต้องการให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยสันติสุข ต้องเกิดจากความเคารพและยอมรับในความแตกต่างกัน และเรียนรู้ที่จะอยู่ท่ามกลางความต่างนั้นให้ได้ ในขณะเดียวกัน ต้องให้เกียรติผู้อื่นตามสถานะที่เขาเป็นด้วย แต่ถ้าหากขาดหลักความเคารพซึ่งกันและกันแล้วไซ้ อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ การจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ต้องรู้จักการเลือกปฏิบัติตามหลักมงคลสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของผู้อื่น และปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสมด้วยความจริงใจ จึงจะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ และเป็นไปเพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ พร้อมทั้งเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าทางวิชาการให้เข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ความหมายและความสำคัญของความอ่อนน้อมถ่อมตน

การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และเป็นหลักที่จะทำให้เกิดความสุขเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตร ข้อที่ 22 และ 23 ดังบาลีว่า คารโว จ นิวาโต จ เอตมมมงคลมุตตมัม (พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ: 25/6/4) มีความหมายว่า คารโว แปลว่า ความเคารพ เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้รู้จักคุณค่าและความสำคัญ พร้อมทั้งตระหนักในคุณค่าความดีของผู้อื่น พบใครก็คอยมองหาข้อดีของเขา ไม่จับผิด สามารถประเมินคุณค่าของผู้อื่นได้ตามความเป็นจริง แล้วแสดงอาการเคารพนับถือด้วยกาย วาจา และใจ ทิยกย่อง นับถือ เอื้อเฟื้อ ใส่ใจต่อบุคคล ต่อสิ่งที่ควรเคารพนับถือ ผู้ที่มี “คารวธรรม” ย่อมรู้จักสัมมาคารวะ รู้จักที่ต่ำที่สูง เรียกว่า ส่วน คำว่า นิวาโต แปลว่า ไม่พองลม เอาการออกแล้ว คือ การถ่อมตน เอาทิฐิมานะออก มีความสงบเสถียรเยียมตน ไม่อวดตน ไม่ทะนงตน ไม่มีความมานะถือตัว ไม่อวดดีถือดี ไม่ยกโสโอหัง ไม่ดูถูกเหยียดหยามใคร ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่งจองหอง ความถ่อมตน เป็นการปรามตนเอง คอยพิจารณาข้อบกพร่องของตน น้อมตัวลงเพื่อถ่ายทอดคุณความดีของผู้อื่นเข้าสู่ตนเองได้ถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเรียกได้ว่า ความเคารพและความถ่อมตน เป็นมงคลอันสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/9/8) เป็นวิธีการพัฒนาชีวิตให้ไปถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้

คำว่า ความเคารพ หรือการให้ความเคารพซึ่งกันและกันนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือ การยอมรับตระหนักในคุณค่าความดีของตน หรือของผู้อื่นที่ใกล้ชิดในสังคม และของเพื่อนมนุษย์ โดยการแสดงออกอย่างอ่อนน้อม อ่อนโยน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ล่วงเกินและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ได้แก่ กิริยาอาการยกย่องเชิดชูบุคคล หรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชู ได้แก่ การกราบ การไหว้ มีการสำรวมกิริยาให้สงบ และมีความเอื้อเฟื้อแสดงให้เห็นน้ำใจ มีเมตตา

ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ ย่อมจะนำตนไปสู่ความเจริญอิสริยยศและบริวารสมบัติ (สมเด็จพระสังฆราช อภฺธฺรฺยาธิ มหาเถร (จวน อภฺธฺรฺยาธิ), 2537) ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า นิวาโต แปลตรงศัพท์ว่า ไม่มีลม คือไม่แสดงอาการอย่างพองลมหรือลูกโป่ง อันไม่มีสาระภายใน โดยใจความนั้นหมายความว่า ไม่หยิ่ง ไม่จองหอง เจียมตัว หรืออวดตน ท่านแสดงลักษณะบุคคลผู้เป็นเช่นนั้นว่า เป็นผู้ไม่มีมานะ ไม่กระด้าง เป็นคนไม่มีพิษ ประดุจงูที่ถอนเขี้ยว มีวาจา อันละเอียดอ่อน ไพเราะเสนาะโสต แม้จะเป็นผู้มีอิสริยยศหรือคุณสมบัติมาก จะไม่กระด้าง เพื่อจะทำการระอ่อนน้อมต่อผู้อื่นโดยฐานะอันสมควร (พระธรรมโกศาจารย์, 2544) ผู้ที่มีปัญญาและได้รับการฝึกฝนความอ่อนน้อมถ่อมตนทางจิตใจแล้ว จะเห็นคุณงามความดีที่มีอยู่ในตัวผู้อื่นได้อย่างชัดเจน เหมือนนักเคมีที่มองเห็นคุณสมบัติของแร่ธาตุของโลหะต่างๆ อย่างชัดเจน แล้วสามารถนำแร่ธาตุต่างๆ ไปใช้ประโยชน์ในการทำงานหรือในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ (พระภาวนาวิริยคุณ, 2551) จะเห็นถึงความหมายและความสำคัญของความเคารพและความถ่อมตน ซึ่งเป็นการตระหนักในคุณงามความดีของคนอื่น และสิ่งอื่น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง โดยเป็นการแสดงออกทางกายและทางวาจาเป็นหลัก ส่วนความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น เป็นการตระหนัก ในตัวเองแล้วสามารถวางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่งยโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูงและกดคนอื่นให้ต่ำ มีความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาลควรไม่ควร โดยเน้นเรื่องของภายในจิตใจเป็นสำคัญ

วิเคราะห์ความอ่อนน้อมถ่อมตน

การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกของคนไทยตามแบบวิถีพุทธ และเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้ หรือการเข้าไปในสังคมต่างๆ เพราะความเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อม ย่อมจะได้รับการเอ็นดู และได้รับคำแนะนำอันเป็นประโยชน์จากเหล่าบัณฑิตทั้งหลาย ซึ่งเป็นทางมาแห่งการได้ความรู้สติปัญญา รวมถึงทรัพย์ต่างๆ ก็จะไม่หลวมารวมอยู่ที่คนที่นั่นดั่งตัวลงต่ำ เหมือนมหาสมุทรเป็นที่รวมของสายน้ำทั้งหลาย แม้แต่ผู้ที่จะเป็นใหญ่ ย่อมต้องเจออุปสรรคปัญหาที่เข้ามามากมายขึ้นตามไปด้วย ต้องเจอปัญหาจากงาน และจากผู้คน ผู้นำที่ฉลาด ต้องทำตนเหมือนต้นไม้ใหญ่ ยิ่งสูง ยิ่งต้องเจอลมแรง หรือบางครั้งอาจเจอพายุ หากลำต้นของไม้นั้น อาศัยความแข็งแรงเพียงอย่างเดียว ไม่ยอมโอนตัว เอนอ่อนผ่อนตามกระแสลมพายุ ก็อาจหักโค่นลงมาเสียหาย หรืออาจล้มตายได้ แต่หากไม้นั้นมีความยืดหยุ่น ปรับโล้ได้ตามลม และก็ยังคงความแข็งแรงในตัว เหมือนไม้สน ก็จะสามารถเติบโตสูงใหญ่ยิ่งขึ้นต่อไปได้ เป็นความแข็งแรง ที่มีความยืดหยุ่นอยู่ในตัว หรืออาจเรียกว่า “อ่อนโยนแต่ไม่อ่อนแอ แข็งแกร่งแต่ไม่แข็งกระด้าง” ผู้ใดมีความอ่อนน้อมถ่อมตน อาจมองได้ว่า ผู้นั้นเป็นผู้ที่ฉลาด มีสติปัญญา มีดีในตัวเองอยู่มาก มีมากพอและภาคภูมิใจในสิ่งที่มี จนไม่จำเป็นต้องแสดงออกมา หรืออวดแข่งกับใคร หรือไม่ต้องกดผู้อื่นให้ต่ำ และหากมองเข้าไปในจิตใจของผู้อ่อนน้อม แท้จริงแล้ว ผู้นั้นมีความเข้มแข็งทางจิตใจอย่างยิ่ง มีความอดทนอย่างสูง เพราะเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมทางสติปัญญามาเป็นอย่างดี เช่น พระภิกษุสามเณร ได้รับการฝึกฝนอบรมความเคารพ อันเกิดจากความมีวินัยเป็นพื้นฐาน ได้แก่ ศีล อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทำให้รู้จักตระหนักในบุคคลและสิ่งนั้นๆ และหลักเสขียวัตถ์ อันข้อวัตรปฏิบัติที่ภิกษุสามเณรจะต้องศึกษาธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทต่างๆ ถือได้ว่าเป็นบรรทัด

ฐานของการมีความเคารพ อันเป็นการจัดระเบียบสังคมคณะสงฆ์ ในการแสดงความเคารพต่อกันและกัน เช่นเดียวกันกับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ผู้ที่หวังความเจริญรุ่งเรืองและสมบูรณ์ในชีวิต ดังคำอวยพรวันเกิดที่ได้ยินบ่อยๆ ว่า ขอให้เจริญด้วยอายุวัฒนมงคล สิ่งเหล่านี้ ย่อมเกิดจากการแสดงออกทางความประพฤติด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ถ้าหากขาดเสียซึ่งความอ่อนน้อมถ่อม มีมานะถือตัว ทะนงตนว่าเป็นใหญ่ ย่อมจะเป็นเหตุเกิดปัญหาขึ้นมากมาย ดังเช่นเรื่องของอายุวัฒนกุมาร ซึ่งเป็นลูกของพราหมณ์ พ่อแม่ของท่านมีเพื่อนเป็นพราหมณ์อยู่คนหนึ่ง ได้ทิพพจักขุญาณ ทราบข่าวว่าเพื่อนคนนี้จะเข้ามาในเขตเมืองก็พากันไปหา เมื่อคุยกันพอสมควรแก่เวลา ท่านพ่อก็ส่งลูกชายอายุยังไม่ถึง 7 ปี ให้แก่แม่ กราบลาเพื่อกลับ เพื่อนก็บอกว่า ทิมาโยโกโหตุ แปลว่า ท่านจงมีอายุยืนยาวเถิด เมื่อท่านพ่อกราบแล้ว ท่านแม่ก็ส่งลูกให้ท่านพ่อ ท่านแม่กราบบ้าง ท่านพราหมณ์ก็บอกว่า ขอให้ท่านมีอายุยืนยาวเถิด แล้วจับลูกให้กราบ ท่านพราหมณ์ก็นิ่งเฉยไม่พูดแบบนั้น ท่านพ่อท่านแม่ ก็สงสัยเลยถามว่า เวลาที่ผมกับเมียกราบลาท่าน ท่านบอกว่า จงเป็นผู้มีอายุยืนยาว แต่เวลาให้ลูกกราบทำไมท่านจึงทำเฉยๆ ท่านพราหมณ์ก็บอกว่า ก็ลูกของท่านจะต้องตายภายใน 7 วัน ถ้าฉันพูดแบบนั้นฉันก็พูดผิด เขาก็เลยถามว่า ท่านรู้วิธีแก้ไขไหม? ท่านพราหมณ์ก็บอกว่า รู้แต่ว่าจะตาย แต่วิธีแก้ไขไม่รู้ คนที่รู้วิธีแก้ไขอยู่คนเดียว คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าหากว่าท่านต้องการจะแก้ไขให้ลูกของท่านตาย ก็ไปหาพระพุทธเจ้าเถิด พระองค์มีวิธีแก้อยู่

พระบรมครูทรงประทับนั่งตั้งแต่เริ่มต้นของวันจนที่ สุดของวันคืออรุณใหม่ เพราะว่าผู้ที่จะมาเอาชีวิตของเด็กเป็นยักษ์ที่ได้รับพรจากท่านท้าวเวสสุวรรณได้ภายใน 7 วัน ถ้าเลย 7 วันแล้วไม่มีโอกาส ฉะนั้นเมื่อมาคอยอยู่ 6 วันแล้ว พระก็นั่งล้อมรอบอยู่แบบนั้น ก็เข้าไม่ได้ ได้แต่ตั้งท่าว่าถ้าเผลอเมื่อไรจะเอาเมื่อนั้น แต่พอวันที่ 7 เป็นวันสุดท้าย ตั้งใจว่าวันนี้จะเอาชีวิตเด็กคนนี้ได้ ให้มันตายจากความเป็นมนุษย์ เพราะกรรมเดิมสร้างไว้มาก ที่เป็นโทษปาณาติบาต แต่ความดีก็มีมากเช่นกัน ในเมื่อเห็นท่าว่าเอาไม่ได้แน่แล้วก็ต้องตั้งท่ารอให้พระเผลอ แต่พระพุทธเจ้าเสด็จเสียเอง เมื่อพรหมลงมา ยักษ์ตนนี้ก็ต้องถอยหลังไป พันเขตพรหม และเทวดา ลงมา ยักษ์ตนนี้มีบุญน้อยกว่าก็ต้องถอยหลังออกไปอีก ในที่สุดต้องออกไปอยู่ขอบจักรวาล เพราะพรหมและเทวดามีปริมาณมาก และสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงประทับนั่งจนหมดเวลา เป็นอันว่าเด็กคนนั้นไม่ต้องตาย เกินเวลา 7 วัน ยักษ์ทำอันตรายไม่ได้ เมื่อพ้นจากตอนนั้นมาแล้วถึงเวลาอายุ 7 ขวบ ท่านอายุวัฒนกุมารก็บวชเณรแล้วก็ได้อรหัตผล อยู่มาได้ถึงอายุ 120 ปี ตรงตามที่องค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ตรัสไว้ เมื่ออายุวัฒนกุมารเติบโตแล้ว เวลาไปไหนมาไหนก็มีผู้ติดตามไปเป็นบริวารถึง 500 คน วันหนึ่งอายุวัฒนกุมารพร้อมกับบริวารได้มาที่วัดพระเชตุวัน ภิกษุทั้งหลายจำได้ จึงทูลถามพระศาสดาว่า เหตุไฉนเจริญอายุของสัตว์เหล่านี้เห็นจะมี พระศาสดา ตรัสตอบภิกษุทั้งหลายเหล่านี้ว่า โดยการนอบน้อมท่านผู้สูงอายุ มิใช่จะทำให้อายุยืนเท่านั้น แต่ยังเป็นเหตุให้ไฉนได้วรรณะ สุขะ และพละ เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า อภิวัตินสลิสส นิจจํ วุฑฒาปจายีโน จตตารโธ ฌมา วุฑฒนติ อายุ วณโณ สุขํ พลํ. ธรรม 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญเป็นนิตย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/109/64) จะเห็นได้ว่า คุณธรรมที่ทำให้เจริญรุ่งเรืองได้ในชีวิต ต้อง

ประกอบไปด้วย (1) ต้องมีปกติกราบไหว้ผู้อื่นเสมอ (2) ต้องรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตัวต่อผู้เจริญด้วยวิญญูเป็นนิตย์ ด้วยการแสดงพฤติกรรมการอ่อนน้อมถ่อมตน ประกอบไป 3 ทางด้วยกัน คือ

1. การแสดงออกทางกาย หมายถึง การแสดงกิริยาท่าทางที่สุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบกระด้าง ไม่ทำท่าหยิ่งโส ไม่มองคนด้วยสายตาเหยียดๆ รู้จักแสดงความเคารพผู้ใหญ่กว่าทั้งด้านชาติวุฒิ วิญญู และคุณวุฒิ รู้จักให้เกียรติแก่สตรี และพร้อมที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนทางกายต้องเป็นไปด้วยความจริงใจ ไม่ใช่แสร้งหรือแกล้งทำ ผู้ที่ประพฤติก่อนน้อมถ่อมตนทางกายได้ ย่อมเป็นผู้ที่มีกิริยาอ่อนน้อม คือ ไม่ลดตัวลงจนเกินควร และไม่ถือตัวจนเกินงาม มีกิริยาอันเป็นที่รัก อ่อนโยน ละเอียดไม่ว่าต่อคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยและผู้เสมอกัน รู้ที่ต่ำที่สูง ไม่ตีตนเสมอท่าน มีคุณสมบัติผู้ดีสำหรับแสดงแก่คนทั้งหลายโดยเสมอหน้ากัน

2. การแสดงทางวาจา หมายถึง การพูดจริงด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะ น่าฟัง ไม่หยาบคาย นุ่มนวล ชวนให้สบายใจ รู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสม ถูกกาลเทศะ และถูกกับบุคคล ผู้ที่ประพฤติก่อนน้อมถ่อมตนทางวาจาได้ ย่อมเป็นผู้ที่มีวาจาอ่อนหวาน คือมีคำพูดที่ไพเราะน่าฟัง ออกจากใจที่ใสสะอาด นุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง ไม่พูดโอ้อวดยกตัว และไม่พูดกล่าวโทษลบหลู่ทับถมคนอื่น เมื่อตนทำพลาดพลั้งสิ่งใดต่อใครย่อมออกวาจาขอโทษเสมอ เมื่อผู้ใดแสดงคุณต่อตนอย่างไรก็ออกวาจาขอบคุณเสมอ ไม่พูดเยาะเย้ยถากถางผู้ทำผิดพลาด ไม่ใช้วาจาข่มขู่ผู้อื่น เห็นใครทำดีก็ชมเชยสรรเสริญจากใจจริงที่แท้จริง

3. การแสดงทางใจ หมายถึง การมีจิตใจอ่อนโยน การมองโลกในแง่ดี เนื่องจากใช้ปัญญาไตร่ตรองแล้วว่าคนเรานั้นจะให้ดี พร้อมบริบูรณ์ไปทุกอย่างเป็นไปได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นกัน การมีความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ จะทำให้การพูดและกิริยาท่าทางที่แสดงออกมาเป็นไปด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้ที่มีจิตใจอันดี ย่อมเป็นผู้ที่มีใจอ่อนโยน คือมีใจนอบน้อม ละมุนละม่อม ถ่อมตัว มีใจอ่อนละไม ไม่นิยมอวดกำลังความสามารถ พยายามฝึกตนเองให้มีความสามารถ มีใจเปิดกว้างยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น เมื่อใครไม่เห็นพ้องกับตนก็ไม่ด่วนโกรธพิจารณาถึงเหตุผลความจำเป็นแล้วค่อยๆ ปรับความคิดเห็นเข้าหากันได้

ถ้าหากไม่มีอ่อนน้อมถ่อมตนเสียแล้ว พรที่ได้อื่นบ่อยๆ หลังจากที่ได้ถวายของทำบุญ แล้วพระให้พรตามภาษาบาลีข้างต้นนั้น พรที่ได้รับย่อมไม่สำเร็จผล หรือผลย่อมไม่เกิดกับบุคคลผู้ไม่ประพฤติตาม จะเกิดขึ้นด้วยการอ้อนวอน หรือความปรารถนาเท่านั้นก็หาไม่ หรือแม้แต่บางที่เราอาจจะรู้สึกว่า ถ้ามีความแข็งกระด้างบ้าง ก็จะเป็นเหตุให้ผู้คนสนใจ เพราะคิดว่าแข็งกระด้างแล้วมันเสียงดังดี ดูเด่นด้วย แต่การคิดเช่นนี้ เป็นมิฉะทิตถิ จะเห็นว่า เดียวนี้มักจะมีบุคคลประเภทนี้เกิดขึ้นเยอะในสังคมปัจจุบัน อย่างทำตัวให้มันท้าวๆ ไว้ก่อน เดียวนี้เขาเรียกว่าเกรียน หรือกรากเกรียน เป็นต้น ดูแล้วมีคนสนใจติดตามผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ แต่ว่าที่ติดตาม ย่อมมีทั้งสองฝ่ายเสมอ เช่น ฝ่ายที่เห็นด้วย ก็จะชื่นชมยินดีคล้อยตาม ส่วนฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ก็อาจจะตามมาด่า บอกลถึงความไม่เหมาะสมในการแสดงออก และการวางตัวที่ไม่เหมาะสม จะเห็นได้ว่ามีทั้งคนสนใจในด้านบวกและด้านลบอยู่ แต่ว่าไม่ได้เป็นเหตุแห่งความเจริญที่แท้จริงเลย ความเจริญที่แท้จริงนั้น คือการเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน หรือมีความสุภาพอ่อนโยน แต่ไม่ใช่อ่อนแอ ท่านผู้มีความรู้เปรียบเทียบกับมะม่วงเวลาออกลูก มันจะโยนตัวได้ ความอ่อนโยน ก็คือความที่มันคล่องแคล่วว่องไวด้วย เหมือนลูกมะม่วงที่

โยนตัวได้ ความอ่อนโยน จะมีทั้งอ่อนน้อมและคล่องแคล่วด้วย นอกจากนี้ความอ่อนน้อมยังเปรียบเสมือนรวงข้าว รวงข้าวถ้าตั้งตรง แสดงว่าข้าวรวงนั้นใช้ไม่ได้ ไม่มีน้ำหนัก มีแต่เกลบ ถ้าข้าวมีเนื้อเต็ม มีน้ำหนัก ตัวน้ำหนักมันจะทำให้ข้าวโน้มลงมา อย่างนี้เรียกว่า อ่อนน้อม ผู้ที่มีความอ่อนน้อม แสดงว่ามีคุณธรรมในใจ เยอะ มีคุณความดี มีความมั่นใจในตัวเอง กล่าวที่จะอ่อนน้อมเข้าหาผู้ใหญ่ รู้จักกาลเทศะ มีปฏิสัมพันธ์ด้วยการ มีสัมมาคารวะให้เหมาะสมกับฐานะต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับทัศนะทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงกิริยาที่ควรกระทำต่อผู้อื่นในสังคมตามหลักทศ 6 คือบุคคลที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธกันทางสังคมดุจทิศที่อยู่รอบตัว ด้วยเหตุของความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ จึงเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำและต้องทำให้ถูกต้อง ด้วยการปฏิบัติโดยให้ความเคารพอ่อนน้อมต่อกัน อนุเคราะห์สังคฺเคราะห์แก่กันให้ครบถ้วน ครบทิศ อันได้แก่ การปฏิบัติระหว่าง บิดามารดากับบุตร อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร นายจ้างกับลูกจ้าง สมณะกับฆราวาส การอนุเคราะห์ซึ่งกันและกันตามหลักของทศ 6 นี้ ถือว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นกิจที่ควรกระทำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอยู่ร่วมกันในสังคม หากไม่อาศัยซึ่งกันและกัน หรือคิดว่ามีใช้หน้าที่เราเสียแล้ว ย่อมจะนำมาซึ่งความวุ่นวายแตกร้างของคนในสังคม แท้จริงแล้ว ไม่มีบุคคลใดที่จะอยู่คนเดียวในโลกได้ โดยไม่พึ่งสิ่งอื่นสิ่งใด เพราะมนุษย์เกิดมาต้องมีบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด อีกทั้งต้องมีมิตร มีคนรู้จัก เป็นต้น ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งบุคคลต่างก็มีสภาพเช่นเดียวกันทั้งนั้น นั่นคือบุคคลประเภทต่างๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางสังคม ดุจทิศที่อยู่รอบตัว ด้วยเหตุของความเกี่ยวข้องกับสัมพันธจึงเป็นหน้าที่ต้องกระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น การเป็นอยู่ร่วมกันตามหลักความสัมพันธ์ทางสังคม ต้องสังเคราะห์กันอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น (พระคันธสาราภิวังศ์, 2558) เพราะบุคคลทั้ง 6 ประเภท ดุจทิศที่อยู่ร่วมตัวเรา ต้องมีการปฏิบัติต่อกัน ด้วยการให้ความเคารพ มีความอ่อนโยน สุภาพอ่อนน้อม ให้เกียรติแก่กันและกัน เคารพยกย่องท่านผู้มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้สูงด้วยคุณธรรมความดี เป็นต้น ซึ่งในแต่ละวันเราจะมีฐานะเปลี่ยนไปต่างกัน แล้วแต่ว่าขณะนั้นอยู่ที่ไหนอยู่กับใคร แล้วมีวิธีปฏิบัติตัวของแต่ละฐานะต่อกันอย่างไร เช่น ลูกต้องปฏิบัติอย่างไรต่อพ่อแม่ พ่อแม่ต้องปฏิบัติอย่างไรต่อลูก ครูมีหน้าที่อย่างไรกับลูกศิษย์ ลูกศิษย์มีหน้าที่อย่างไรต่อครู เป็นต้น ซึ่งในทศทั้ง 6 ต่างคนต่างฐานะของตนเอง แต่หลายๆคน อาจคิดว่าการอ่อนน้อมเป็นสิ่งที่ดูเหมือนกับความอ่อนแอ แต่จริงๆ แล้ว ของสองสิ่งนี้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เพราะการอ่อนน้อมเป็นจุดแข็งของคน ในขณะที่ความอ่อนแอเป็นจุดด้อย การที่เราจะมีความอ่อนน้อมได้นั้น เราจะต้องมีความเข้มแข็งในจิตใจ และการจะเป็นคนอ่อนน้อม เราจะต้องรู้จักการฝึกฝนอบรมภายใน เพราะแก่นแท้ของความอ่อนน้อมอ่อนน้อม ต้องมาจากจิตใจ ดังคำว่า "อ่อนนอกแข็งใน" เป็นคำเปรียบเทียบกับอาจจะคุ้นเคยสำหรับผู้่านบางท่าน ฉะนั้น หากมองเข้าไปในจิตใจเบื้องลึกของผู้อ่อนน้อมอ่อนน้อม แท้จริงแล้วเขา คือ ผู้ที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีความอดทน และสุขุม ลุ่มลึกด้านอารมณ์ การที่เราจะเป็นเช่นนั้นได้ จะต้องรู้วิธีการในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่

- 1) ฝึกพัฒนาทัศนคติที่ว่าเราไม่ได้มีดีกว่าผู้อื่น หรือเป็นผู้ที่มีความสำคัญกว่าผู้อื่น
- 2) ยอมรับกับตัวเองว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่าง หรือมีคำตอบให้กับทุกๆ เรื่อง
- 3) ยอมรับฟังคำติชมจากผู้อื่นที่มีความหวังดี และให้ข้อคิดที่ดีกับวิธีการใช้ชีวิต

4) ในการที่จะทำอะไร ต้องเริ่มจากทัศนคติที่อยากเรียนรู้ และอยากเข้าใจในความคิดของผู้อื่นด้วยการฝึกฝนอบรมตามวิธีการดังกล่าว เป็นการสร้างอุปนิสัยให้มีความสำคัญกับเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มองให้เห็นแก่นแท้ของความอ่อนน้อม และให้เกียรติกับคนที่อยู่รอบตัว ทำให้เป็นผู้ที่มีความพึงพอใจกับการใช้ชีวิต ไม่ชอบคุยโวโอ้อวด เป็นคนที่มีความมั่นใจและภูมิใจในตัวเอง อีกทั้งยังเป็นคนที่มีความเข้าใจที่คิดว่าคนทุกคนล้วนมีความไม่สมบูรณ์รวมถึงตัวเองด้วย จึงไม่ว่ากล่าวตำหนิในความไม่สมบูรณ์ของผู้อื่นในแงุ่มุมที่เกินเลยจากความเป็นจริง

การแสดงออกของคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น เป็นการสร้างโอกาสแห่งความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เหมือนรวงข้าวที่เต็มไปด้วยเมล็ดข้าว จะเห็นว่ารวงข้าวนั้น จะโน้มอ่อนลงตามน้ำหนักของเมล็ดข้าว ในรวงยิ่งมากก็ยิ่งโน้มอ่อนลงมาก ไม่ได้ตั้งโชว์ขอบอวดผลผลิตที่เต็มรวงเลยสักนิด เช่นเดียวกับผู้ที่ประสบความสำเร็จพวกเขาจะอ่อนน้อมถ่อมตนมาก ยิ่งประสบความสำเร็จมากก็ยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตนมากยิ่งขึ้นไม่เคยโอ้อวดความสำเร็จของตนด้วยปากของตัวเอง แต่ความสำเร็จของเขาจะเป็นตัวเปล่งประกายความเก่งกาจของตัวเอง ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นเป็นมงคลสูงสุดในชีวิตเป็นมงคลหนึ่งในจำนวน 38 มงคลของชีวิต เป็นมงคลชีวิตที่ทำให้ผู้คนที่อยู่รอบตัวนั้นให้ความรักใคร่เมตตาและเอ็นดูแล้วก็พร้อมที่จะช่วยเหลือตรงกันข้ามกับคนที่ถือตัวโอ้อวดและเย่อหยิ่งจองหองที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ก็ไม่มีใครอยากให้ความช่วยเหลือไม่ได้ใครรักใคร่หรือเอ็นดู มีแต่จะหนีให้ห่าง ไม่อยากคบหาสมาคมด้วย เพราะความถือดีจนไม่คิดจะนับถือคนอื่น ลักษณะของคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน 1) มีกิริยาที่อ่อนน้อม 2) มีวาจาที่อ่อนหวาน 3) มีจิตใจที่อ่อนโยน ทั้ง 3 ลักษณะนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เสริมสร้างมงคลให้กับชีวิต เป็นเสน่ห์ที่เราสามารถสร้างได้เพื่อทำให้ชีวิตของเราได้กลายเป็นที่รักใคร่และเอ็นดูของผู้คนที่ได้พบเห็น แต่ต้องเป็น 3 สิ่งที่เกิดด้วยความจริงใจ ไม่ใช่อาการแสร้งหรือแกล้งทำ การเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ก็ยังเป็นการทำชีวิตให้เหมือนกับว่ากำลังเป็นทองมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ที่สามารถรองรับน้ำจากทุกชนทุกแห่งได้หมด ถึงแม้จะเป็นคนที่มีความรู้ความเฉลียวฉลาดมีฝีมือมีความเก่งมากแค่ไหนก็ตาม แต่ก็ยังสามารถที่จะรองรับความรู้ใหม่ๆ จากพวกคนมากมายได้ตลอดเวลา นั่นเพราะความอ่อนน้อมถ่อมตนได้ลดความเย่อหยิ่ง ถือดี และความแข็งกระด้างของจิตใจ ด้วยเหตุนี้แหละ ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนจึงเป็นที่รักของทุกคนและคนแบบนี้มักประสบความสำเร็จในชีวิตเสมอ อยู่ที่ไหนก็มีแต่คนรักและอยากให้ความช่วยเหลือด้วยความรักใคร่เอ็นดูอยู่เสมอ

นอกจากนี้แล้วความอ่อนน้อมถ่อมตนยังช่วยให้เราได้พัฒนาตัวเองให้ดียิ่งขึ้น นั่นคือความอ่อนน้อมถ่อมตน จะทำให้เรามองกลับมาที่ตัวเองมากยิ่งขึ้นกลับมาพิจารณาตัวเองว่ามีข้อบกพร่องตรงไหน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกิริยาคำพูดความคิดและจิตใจ เพื่อพบว่ามีส่วนไหนที่บกพร่องไปก็สามารถแก้ไขให้ดีขึ้นเป็นหลักสูตรของการพัฒนาที่นำไปสู่ความก้าวหน้าในทุกด้านของชีวิต โดยเฉพาะความก้าวหน้าในหน้าที่การงานหากไม่พิจารณาตัวเองแล้ว ก็อาจทำให้หลงในความเก่งของตัวเองว่าสิ่งที่ตัวเองทำอยู่นั้นดีแล้ว เก่งแล้วก็เลยทำให้ไม่เกิดความรู้สึกอยากพัฒนาตนเอง มีหน้าซำยังทำให้กลายเป็นคนจิตใจคับแคบไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของใคร ทำตัวเป็นน้ำเต็มแก้วที่ไม่สามารถเติมอะไรลงไปได้อีก หรือเป็นเพียงดอกเปื้อนที่ลำต้นตั้งเมื่อถูกแรงลมพัดก็ติดผิวน้ำลอยไปใต้อากาศหาประโยชน์อะไรไม่ได้เลย แต่ถ้ายึดเอาความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็น

แนวทางของการดำเนินชีวิตแล้วเราก็คงเป็นเหมือนรวงข้าวที่มีแต่ขมนลงต่ำเพราะเมล็ดข้าวที่เต็มดวงและเป็นเมล็ดที่อุดมสมบูรณ์เราสามารถสร้างความก้าวหน้าให้กับชีวิตได้มากยิ่งขึ้นด้วยการปฏิบัติตามมงคลสูงสุดของชีวิตที่ชื่อว่าความอ่อนน้อมถ่อมตน ทำให้ประสบความสำเร็จได้

ประโยชน์ความอ่อนน้อมถ่อมตน

การแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ทั้งสามประการนี้ ผู้ที่ประพฤติให้สมบูรณ์ ย่อมเป็นบุคคลที่ควรได้รับการยกย่อง นับถือ เพราะมีความเอื้อเฟื้อโล่งใจต่อผู้อื่นด้วยความรัก แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นนิตย ย่อมได้รับอานิสงส์สมบูรณ์ด้วยจตุรพิธพรชัยทั้ง 4 ประการ คือ

1) อายุ เป็นผู้มั่งคั่งในการทำงานหล่อเลี้ยงชีวิต ทำให้ชีวิตมั่นคง เข้มแข็ง เกิดจากความมุ่งมั่น มุมนะกระทำสิ่งดีๆ ให้สำเร็จ

2) วรณะ เป็นผู้มั่งคั่งพรรณพ่องใส มีสง่าราศี จากความสุจริต ความบริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิต

3) สุขะ เป็นผู้มีความสุขทั้งทางกาย และทางใจ ด้วยการทำจิตใจให้เบิกบาน แจ่มใส ไม่คิดร้าย

4) พละ เป็นผู้สมบูรณ์พร้อมทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ และกำลังสติปัญญา พร้อมทั้งจะใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

ผู้ที่มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตัว ว่ากล่าวตักเตือนได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบกับ เหมือนผ้าเช็ดเท้าเพราะรองรับความสกปรกหยาบคายกระด้างได้ ทำให้คนอื่นสะอาดเหมือนโคผู้ ที่เขาหักและเหมือนงูพิษที่ถูกถอนเขี้ยวเสียแล้ว เพราะไม่เป็นอันตรายต่อใคร และเป็นบ่อเกิดความสัมพันธ์ในสังคมอย่างแท้จริง ซึ่งตรงตามหลักมงคลสูตร ดังพระพุทธพจน์ว่า คารโว จ นิวาโต จ เอตมมมงคลมุตตม (พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ: 25/6/4) แปลว่า ความเคารพ ความถ่อมตน เป็นมงคลอันสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/9/8) แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการอ่อนน้อม อ่อนโยน ไม่หยาบกระด้าง ไม่แสดงความรังเกียจเหยียดฉันทน์เพื่อนมนุษย์ เป็นศาสนาที่สอนให้เกียรติแก่เพื่อนมนุษย์ มอบความอ่อนหวานหอมหวานให้แก่กันและกัน มอบความไว้วางใจกันและกัน สอนให้อ่อนน้อมแม้แต่ศัตรู ให้ทุกคนเป็นเหมือนไม้จันทน์และไม้กฤษณาที่มอบความหอมจริงใจ แม้แต่มีดหรือขวานที่ใช้ฟันเนื้อไม้ นั้นหมายถึงว่าให้ชาวพุทธมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีมารยาทที่งดงามในการแสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ส่วนผู้ที่ไม่มีความประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีความมานะ มีความกระด้าง มีความถือตัว จะหาความเจริญก้าวหน้าไม่ได้เลย จะมีแต่ความเสื่อม ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรื่องพระเจ้าวิฑูทกะเกี่ยวกับเจ้าศากยทั้งหลาย ถึงความพินาศเพราะมานะ ความกระด้าง เพราะชาติและโคตร มีเรื่องอยู่ว่า เริ่มตั้งแต่พระเจ้าปเสนทิโกศล ราชแห่งแคว้นโกศล มีพระประสงค์จะเป็นพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงส่งราชทูตไปสู่ขอเจ้าหญิงศากยมาเป็นพระมเหสี แต่พวกเจ้าศากยถือตัวจัด ดูหมิ่นแม้แต่พระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ครองแคว้นใหญ่เป็นมหารัฐ จึงได้ส่งธิดาของท้าวมหานาม ซึ่งประสูติจากทาสีผู้หนึ่งชื่อมณฑา หญิงนั้นชื่อว่าสภขัตติยา มีพระบิดาเป็นกษัตริย์ แต่พระมารดาเป็นทาสี หรือหญิงทาส มาถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล

เนื่องจากพระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงทราบ จึงทรงเลี้ยงพระนางवासภักดีอย่างดี ในฐานะเป็นมเหสีองค์หนึ่งของพระองค์ ต่อมา พระนางवासภักดี ประสูติพระราชโอรสพระนามว่า “วิฑูทกะ” พระราชกุมารเสด็จไปกบิลพัสดุ์ เพื่อเยี่ยมพระญาติ เมื่อพระชนมายุ 16 พรรษา ประทับอยู่ 2-3 วันแล้วเสด็จกลับ ทาสคนหนึ่งของเจ้าศากยะ ถูกเจ้าศากยะบังคับให้ล้างแผ่นกระดานที่วิฑูทกะนั่ง ล้างด้วยน้ำนมสด เพื่อล้างความเสนียดออก นางล้างพลางดำไปพลางว่า แผ่นกระดานนี้ ลูกของทาสนั่ง แต่บังเอิญนายทหารคนหนึ่งลืมาวุธไว้ จึงกลับไปเอาอาวุธ ได้ยินเสียงด่าว่านั้น จึงถามทราบความทั้งปวงแล้ว เมื่อมาถึงในพวกของตน จึงแพร่ข่าวนั้นออกไป ออกไป พูดต่อๆ กันไป จนเจ้าชายวิฑูทกะทรงทราบ พระองค์จึงทรงหวนระลึกถึงเหตุการณ์ 2-3 วัน ที่พระองค์ประทับอยู่ในนครกบิลพัสดุ์ พระองค์มิได้รับการต้อนรับอันควรแก่ฐานะแห่งโอรสของกษัตริย์นครใหญ่ ดูพวกศากยะทุกๆ มีท่าทางดูหมิ่นพระองค์ แต่เจ้าชายไม่สามารถเปลี่ยนข้อสงสัยได้ เพราะไวใจว่าเป็นเมืองแห่งพระญาติสนิทของพระองค์เอง เมื่อทรงทราบดังนั้น จึงทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่า เมื่อใดได้เป็นกษัตริย์ เมื่อนั้นจะเอาพระโลหิตในลำคอของพวกศากยะล้างแผ่นกระดานที่เคยนั่ง ความคั่งแค้นสมอยู่ในพระทัยเป็นอันมากประกอบกับเวลาต่อมา เมื่อพระเจ้าปเสนทิทรงทราบเรื่องนั้น ได้ทรงถอดทั้งมารดาและบุตรออกจากมเหสี และราชกุมารให้เป็นคนสามัญ แล้วเสด็จไปเฝ้าพระศาสดา พระพุทธองค์ทรงปลอบว่า ฝ่ายมารดานั้นไม่สำคัญ ที่สำคัญคือฝ่ายบิดา พระเจ้าปเสนทิทรงเชื่อเพราะเกรงพระทัยพระศาสดาประการหนึ่งด้วย จึงทรงสถาปนาพระนางवासภักดีและเจ้าชายวิฑูทกะไว้ในตำแหน่งอย่างเดิม ส่วนเจ้าชายวิฑูทกะทรงระลึกถึงการดูหมิ่นของชาวศากยะอยู่เสมอ ต่อมาได้สมคบกับที่ฆกรายนะมหาอมตย์ของพระเจ้าโกศล ด้วยความที่เป็นหลานชายของพันธุเสนบดีที่ถูกพระเจ้าปเสนทิโกศลสังหารพร้อมบุตรชาย 32 คน และเป็นสหายรักกับเจ้าชายวิฑูทกะด้วย จึงได้โอกาสล้างแค้นให้ลูกด้วยให้เพื่อนเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วย จึงช่วยให้เจ้าชายวิฑูทกะราชกุมาร เป็นกษัตริย์ได้ในที่สุด

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จออกจากนครแล้ว เสร็จกลับเข้ามา ไม่พบเสนบดี ทรงรู้ทันทีว่า เราถูกยัดพระราชนางแล้ว จึงเสด็จทรงม้า มีนางสนมติดตามไปหนึ่งคน มุ่งหน้าไปมคธ เพื่อขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นหลาน แต่เสด็จไปถึงนอกกรุงราชคฤห์ก็ตึกแล้ว เสด็จเข้าไปไม่ได้ จึงทรงพำนักยังศาลาหลังหนึ่งและเสด็จสวรรคตที่หน้าเมืองราชคฤห์ ส่วนพระเจ้าวิฑูทกะที่ได้อำนาจในแคว้นโกศลแล้ว ทรงยกทัพไปทำลายเจ้าศากยะที่กรุงกบิลพัสดุ์ เสียเกือบหมดสิ้น ละเว้นแต่คนที่ไม่ใช่ศากยะ และเว้นพวกศากยะที่อยู่ในเวศของเจ้ามหายานะผู้เป็นเจ้านาย และสั่งให้นำโลหิตของพวกเจ้าศากยะที่ถูกฆ่ามาล้างแผ่นกระดานที่เคยนั่ง ทำให้เจ้าศากยะทั้งหลายถึงความพินาศเพราะมานะ กระด้าง เพราะชาติและโคตรโดยแท้ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาหมกุฏราชวิทยาลัย: 41/14/21-27) จะเห็นได้ว่าโทษของความเป็นมานะ คือ ความถือตัวว่าเรามากว่า เก่งกว่า มีฐานะกว่า มียศกว่า มีโทษมาก ทำให้มีภัยเกิดขึ้นภายหลังแก่ตนเอง เช่น ทำให้เสียมิตร เพราะเป็นคนเจ้ายศเจ้าอย่าง ที่ไม่ควรถือก็ถือ ไม่ควรโกรธก็โกรธ จึงไม่มีใครอยากคบด้วย แม้ในเบื้องต้นอยากจะทำความดีก็ยากที่จะมีคนสนับสนุน เป็นเหมือนเจดีย์ฐานแคบ ไม่สามารถสร้างให้สูงขึ้นไปได้ และอีกประการ คือ ทำให้เสียหมู่คณะ เพราะเป็นคนอวดแบ่ง จะเอาแต่อภิสิทธิ์ส่วนตัว ขาดระเบียบแบบแผนหรือกฎหมายในการอยู่ร่วมกัน ทำให้สังคมที่มีความถือตัวจัดจึงไม่มีทางที่หมู่คณะนั้นจะเกิดความสมาน

สามัคคีกันได้ เหมือนดินทรายที่แม่น้ำตกจนน้ำท่วมฟ้าก็ไม่มีทางประสานรวมกันได้สนิท เช่นเดียวกันกับประเทศที่มีพลเมืองถือตัวจัด มีอภิสิทธิ์ชน แบ่งชั้นวรรณะกันมาก ซึ่งมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดในสังคมนั้นๆ เพราะเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น ที่เหมาะสมต่อเวลาและสถานที่ต่างๆ ตลอดจนแบบโครงสร้างทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2544) ตามปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ทั้งภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบแบบแผน ของการดำเนินชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นและยอมรับร่วมกันในสังคม หากแต่ว่า สังคมทุกวันนี้ ยังขาดความเคารพ หรือมีสัมมาคารวะอีกมาก ดังที่ได้เห็นตามสื่อต่างๆ ในการใช้กาย วาจา ใจ แข็งกระด้าง จาบจ้วงล่วงเกินบุคคลอื่นๆ ที่มีอายุ ฐานะ อันควรแก่การให้ความเคารพ ในอดีตจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตของสังคมไทยอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข บิดามารดากับบุตรธิดา ต่างมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน บุตรธิดาเป็นคนว่านอนสอนง่าย มีความเคารพรัก และเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดาและครูอาจารย์เป็นอย่างดี เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่ายุคโลกาภิวัตน์ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างขนานใหญ่มีผลกระทบต่อสถาบันต่างๆ กล่าวคือ จากอดีตสถาบันครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก็กลายเป็นสถาบันที่ขาดความอบอุ่น ลูกไม่เคารพเชื่อฟังบิดามารดา จากสังคมที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ก็กลายเป็นสังคมที่อยู่ด้วยกันอย่างแหวะแวง ไม่มีความไว้วางใจกันและกัน เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า สังคมขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตที่จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ผู้น้อยไม่เคารพผู้ใหญ่ ต่างฝ่ายต่างมีทิฐิมานะ ตื้อรั้น ไม่เคารพต่อกัน มีการหลงตนเอง คือ ถือชาติตระกูล ว่าตนเองมีชาติตระกูลสูงหรือเป็นตระกูลเก่าแก่มิชื่อเสียง บ้างก็ถือตัวเพราะคิดว่าตัวมีทรัพย์สมบัติมากกว่าคนอื่น จึงมักเอาแต่ใจตนเอง บางคนหลงตนเองเพราะรูปร่างหน้าตาดี หลงในความรู้ความสามารถ ยศ ตำแหน่งหรือบิรวาร เมื่อหลงยึดสิ่งต่างๆ เหล่านี้เข้ามากๆ กลายเป็นข้อเสีย เมื่อเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมา ทำให้ไม่สามารถเกิดการประนีประนอมกันขึ้นได้ มีผลทำให้เกิดการแตกแยกในภายหลัง ทั้งๆ ที่สิ่งต่างๆ ที่เข้าไปยึดถือ นั้น หากความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้

ตรงข้ามกับผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีจิตใจอ่อนน้อม ไม่กระด้าง ถือว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้คุณมียศ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้เป็นบัณฑิตถึงพร้อมด้วยศีล ละอายดี มีปฏิภาณ (ไหวพริบ) ประพฤติถ่อมตน และไม่กระด้างเช่นนั้น ย่อมได้ยศ ความเจริญในยศนั้นเป็นสิ่งที่ปรารถนาของคนทั้งหลาย ผู้ที่ปรารถนายศนั้น ต้องใช้ความนอบน้อมทิศทั้งหลาย ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาได้วางกรอบเอาไว้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งสามารถที่จะส่งเสริมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ตั้งงามทั้งส่วนตัวและสังคมโดยรวม ประกอบด้วยบุคคลประเภทต่างๆ ที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ประดุจทิศที่อยู่รอบตัว แบ่งออกเป็น 6 ทิศ ดังนี้

1. ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดา บิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน
2. ทักขิณทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณียบุคคล ควรแก่การบูชา
3. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา ที่คอยติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง

4. อุตตรทิส ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และ
เป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ

5. เภฏฐิติส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้ ลูกน้อง บริวาร เพราะเป็นผู้ช่วยทำงานต่างๆ เป็น
ฐานกำลังให้

6. อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำ
ทางจิตใจ

หลักทิศทั้ง 6 ประการนี้ พระพุทธศาสนาได้วางรูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมตามสถานภาพ และ
บทบาททางสังคมของบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับตัวเรา การปฏิบัติตนได้ถูกต้อง และ
เหมาะสมกับสถานภาพ ถือเป็นรากฐานที่สำคัญของความสงบสุขในสังคม ถ้าบุคคลไม่ปฏิบัติต่อบุคคลใน
ลักษณะที่ควรจะเป็นแล้ว สังคมย่อมที่จะเกิดความวุ่นวาย ตัวอย่างเช่น หากบุตรธิดาไม่กตัญญูต่อบิดามารดา
ไม่เลี้ยงดูยามแก่ชรา ย่อมทำให้บิดามารดาไม่ได้รับการอุปถัมภ์ดูแล กลายเป็นภาระสังคม หรือหากนายจ้าง
ไม่ให้ความเมตตากรณากับลูกจ้าง ย่อมเกิดการเอารัดเอาเปรียบ อันนำไปสู่การประท้วงต่อต้าน จนทำให้สังคม
เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายได้ การที่จะดำรงชีวิตให้มีความสุขและมีความเจริญรุ่งเรืองในสังคมนั้น
มนุษย์ในสังคมต้องเป็นคนดีมีศีลธรรมและต้องปฏิบัติตามหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่การมี
ครอบครัวที่น่ารักและอบอุ่น อันมีองค์ประกอบอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น การเลือกคู่ครองที่ดี เป็นคู่สร้างคู่
สมหรือเป็นคู่ศีลธรรม ก็จะได้หัวหน้าครอบครัวที่ดี ทำให้มีหลักฐานมั่นคงและได้ทายาทที่ดี ซึ่งจะพัฒนาเป็น
พลเมืองที่ดีของสังคม ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม อยู่ร่วมกันกับสังคมได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญต้องทำหน้าที่ของตนเอง
ให้ดี และปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณกับตนเองโดยใช้หลักธรรมทิศ 6 ต่อคนรอบข้าง เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง
ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและที่สำคัญทุกคนในสังคมจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนเองให้ครบทุก
สถานภาพตามหลักธรรมของทิศ 6 คือ ในฐานะมารดาบิดากับบุตร สามีกับภรรยา ครูบาอาจารย์กับศิษย์
เพื่อนกับเพื่อน นายจ้างกับลูกจ้าง และพระสงฆ์กับฆราวาส ถ้าสังคมใดยึดถือและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่
นั้นๆ แล้ว ย่อมจะนำความสุข ความเจริญรุ่งเรืองมาสู่สังคมได้อย่างแน่นอน ในขณะเดียวกัน ถ้าหากขาด
การปฏิบัติหน้าที่ต่อตนเองและต่อผู้คนรอบข้างก็จะทำให้ประสบกับความล้มเหลวในชีวิตได้ ทั้งโทษที่เกิดกับ
ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ ล้วนมาจากการไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ขาดหลักศีลธรรม และ
คุณธรรมจริยธรรม การดำรงชีวิตและความสัมพันธ์กับผู้อื่นลดน้อยลง มุ่งหาแต่รายได้เพื่อสนองความต้องการ
บริโภค (บริโภคนิยม) การช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดลง ความมีน้ำใจไมตรีน้อยลง แก่งแย่ง เอารัดเอาเปรียบกัน
ขาดความสามัคคีไม่เคารพสิทธิผู้อื่น และขาดการยึดถือประโยชน์ส่วนรวม เอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่
(ธีรพงษ์ มหาวิโร, 2555) แสดงให้เห็นความสำคัญของแนวคิดของพระพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญเป็นอย่าง
มากในการวางรูปแบบหรือระบบในการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม เมื่อระบบความสัมพันธ์ของ
มนุษย์ในสังคมมีความราบรื่นเรียบร้อย ทุกคนก็จะสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมร่วมกันได้

หากว่ามนุษย์ในการอยู่ร่วมกันนั้น ได้รับการปลูกฝังจิตวิญญาณในวิถีพุทธ ด้วยหลักธรรมต่างๆ ทาง
พระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ดังเช่นบาลีว่า คารโว จ นิวาโต จ (พระไตรปิฎกบาลี ฉบับ

สยามรัฐ: 25/6/4) แปลว่า การอ่อนน้อมถ่อมตน นี่เป็นมงคลอันสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/9/8) เป็นหนึ่งในมงคล 38 ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม และเป็นยอดความดีของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลและสิ่งต่างๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ ที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นที่บุคคลในสังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ทำให้คนในสังคมมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความรักและมีจิตสำนึกผูกพันราวกับว่าเกิดมาจากท้องแม่เดียวกัน และมีความสมัครสมานสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน ถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญที่จะผลักดันให้สังคมเกิดความสงบสุข ปราศจากความเดือดร้อนวุ่นวาย อันเกิดจากความรักความสามัคคีและความผูกพันของผู้คนในสังคมนั่นเอง

สรุป

การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ในการยกระดับชีวิตและจิตใจให้สูงขึ้น ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันทางกาย วาจา และใจ ด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เป็นการกระทำที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มีสภาพจิตใจที่เมตตาอ่อนโยน และแสดงให้เห็นถึงการรู้จักคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน และเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็งที่สามารถลดทิฐิมานะ ความแข็งกระด้าง ที่เป็นบ่อเกิดของการยกตัวเหนือผู้อื่นได้ ด้วยการฝึกฝนอบรมทางสติปัญญาและความประพฤติเป็นอย่างดี ท่านผู้รู้เปรียบบุคคลประเภทนี้เสมือนรวงข้าว ถ้าวรวงข้าวตั้งตรง แสดงว่าข้าวรวงนั้นใช้ไม่ได้ ไม่มีน้ำหนัก มีแต่กลบ ไม่มีเมล็ด ถ้าวรวงมีเนื้อเต็ม มีน้ำหนัก ตัวน้ำหนักมันจะทำให้ข้าวโน้มลงมา อย่างนี้เรียกว่า อ่อนน้อมถ่อมตน แสดงว่ามีคุณธรรมในใจ รู้จักการอ่อนน้อมและกาลเทศะ ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ด้วยการมีสัมมาคารวะให้เหมาะสมกับฐานะต่างๆ ตามสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักทศ 6 ในพระพุทธศาสนาที่ได้วางกรอบเอาไว้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่างๆ ที่สามารถส่งเสริมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้นทั้งส่วนตัวและสังคมโดยรวม อันประกอบด้วยบุคคลประเภทต่างๆ ประดุจทิศที่อยู่รอบตัว ที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะทำให้สังคมมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน ย่อมจะนำความสุขให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเองและผู้อื่นด้วย

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2544). *คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- ธีรพงษ์ มหาวิโร. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)*. กรุงเทพฯ: เดอะบुकส์.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (2556). เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ: ศรีวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

พระคันธสารากวีวงศ์. (2558). มงคลชีวิต 38 ประการ. กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นการพิมพ์.

พระธรรมโกศาจารย์. (2544). มงคลชีวิต. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระภวนาวิริยคุณ. (2551). ห้าห้องชีวิต เนรมิตนิสัย. กรุงเทพฯ: มปท.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ชุด 91. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2556). พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ. (พิมพ์ครั้งที่ 7). นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระสังฆราชอริยธรรมาธิบดี (จวน อุฏฐายี). (2538). มงคลในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: กิตติวรรณ.